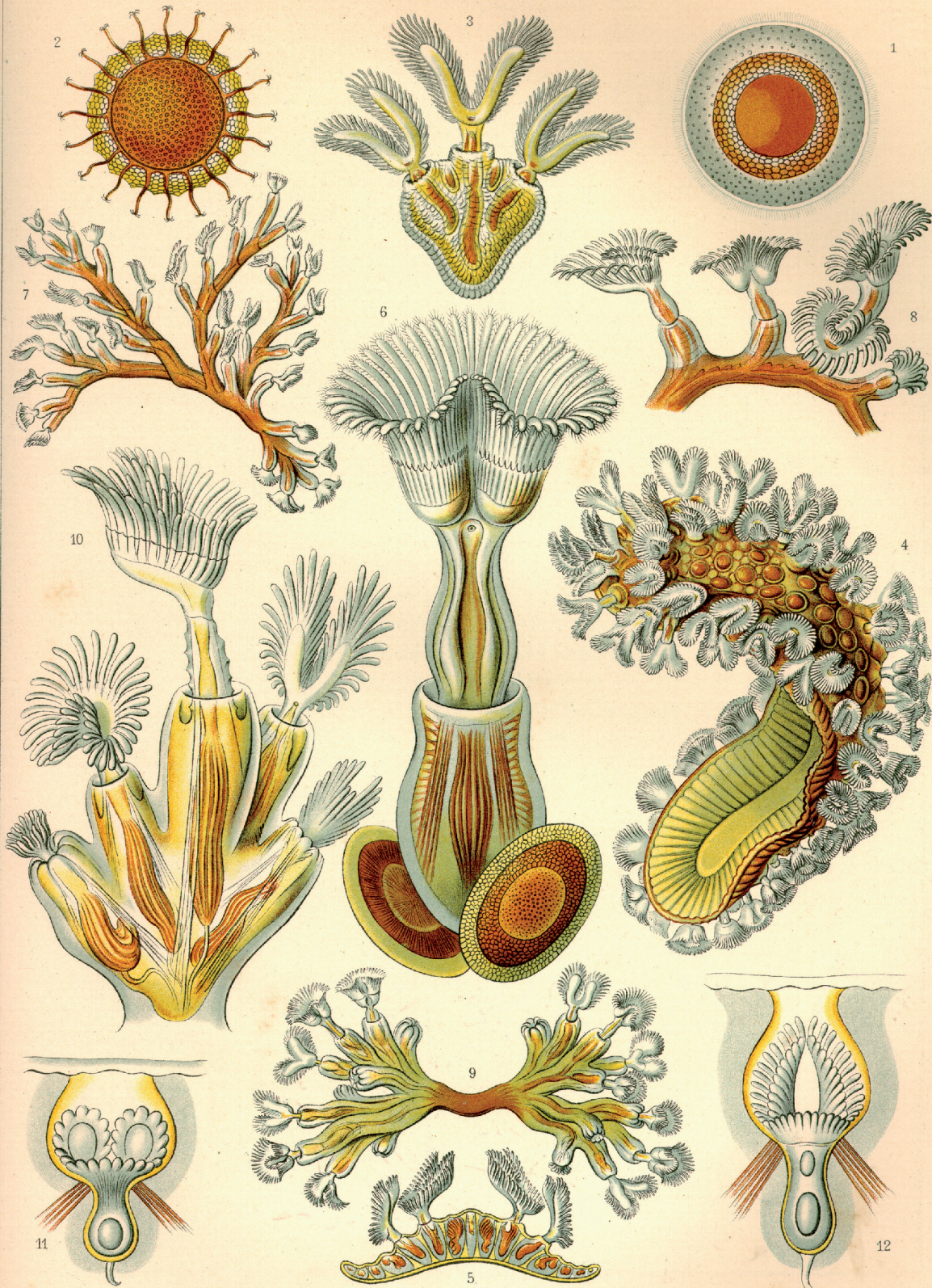

Bryozoa. — Moostiere.

I. Biologiczna wizja sztuki

Formy natury

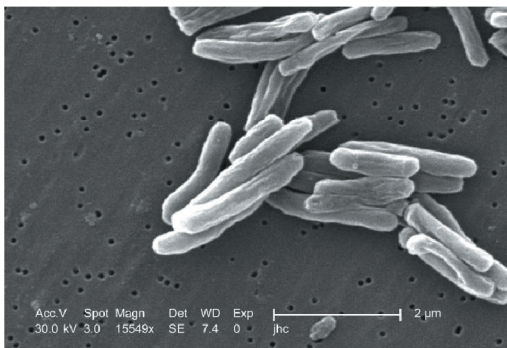
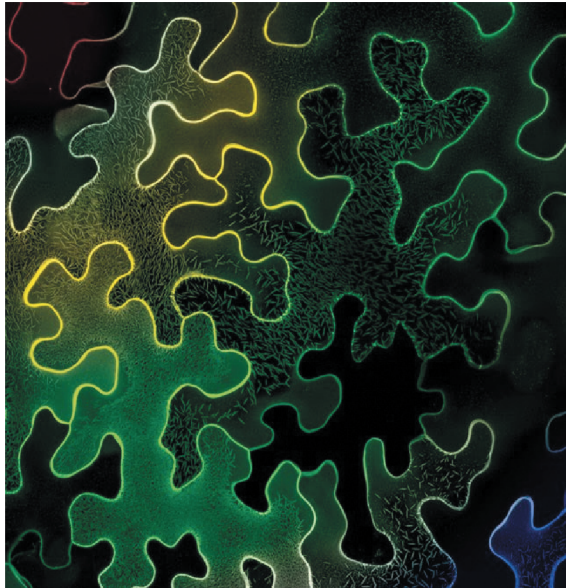
Dekoracyjność form naturalnych była odkryciem sztuki przełomu XIX i XX wieku. Bez organicznych kształtów trudno byłoby sobie wyobrazić ornamentalny świat art nouveau¹. „Linia jest najistotniejszą zasadą, namacalnym warunkiem istnienia materii” – pisał Mieczysław Goldberg. „Można by abstrakcyjnie posługiwać się pojęciem li tylko masy: nieformalnej, bezzarysowej materii; jeśli wszakże pojmujemy trwanie, życie, ruch, musimy ograniczać płaszczyzny – czyli tworzyć pojęcie linii”². Miękkie, obłe, wijące się linie tworzyły świat form zarazem naturalnych i dekoracyjnych. Tworzyły wspólnotę wyobrażeń (symboli) i życia (natury). Filozofia formy była więc filozofią biologicznego życia. Émile Gallé, twórca dekoracyjnej szkoły z Nancy, z wykształcenia botanik, z praktyki artysta szkła i linii, oddając cześć Louis Pasteurowi, wielkiemu mikrobiologowi, widział w dekoracyjnych formach szklanego pucharu, ofiarowanego mu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, „zastygłe emblematy przyczynowości”, a także z zachwytem dostrzegał w odkryciach uczzonego „związki przyczyn i skutków: wirus pływający między ciałkami krwi, zarodki unoszone w atmosferze – wytworne rozradzanie się Twoich *Saccharomyces Pastorianus*, symetryczne zawężenie bakterii Twego *Micrococcus cholerae gallinarum* na drodze do dwudzielnosci, jak również groźny *Micrococcus Pasteura*, prątki wodnej pleśni, dekoracyjny pasożyt infekcji malarycznej”³.

Niewątpliwe i dobrze znane zasługi w dziedzinie związków sztuki dekoracyjnej z formami natury położył Ernst Haeckel (1834–1919), biolog, zoolog i filozof, którego myśli, osadzone w pozytywizmie i powiązane z ewolucjonizmem Darwina, dziś często są uważane za kontrowersyjne. Pisząc swój *Zarys filozofii monistycznej* (1899, wydanie polskie 1905), Haeckel był przekonany o wspólnocie między wszystkimi żyjącymi organizmami. Jako lekarz wykładał anatomię porównawczą, a opowiadając

się za jednością świata duchowego i naturalnego, psychologię traktował jako dziedzinę fizjologii. Badania nad organizmami żywymi w naturalnym środowisku pozwalały uznać go za ojca ekologii, podczas gdy klasyfikacje rasowe człowieka, zaprezentowane przez niego w *Die Systematische Phylogenie* (1894–1896), były wykorzystywane przez zwolenników eugeniki. W dziedzinie sztuki olbrzymią rolę odegrała jego publikacja z 1904 roku *Kunstformen der Natur*⁴. Haeckel zebrał w niej sto plansz litograficznych, nad którymi pracował od roku 1899. Tworzyły one wzornik motywów i źródło inspiracji, ciesząc się olbrzymim powodzeniem w kręgach artystycznych. Barwne, pełne dekoracyjnego wyrazu i symetrycznej elegancji litografie przedstawiały formy skorupiaków, rozgwiazd, koralowców, egzotycznych owadów, wodnego planktonu i powiększonych mikroorganizmów. Był to wybór opisów i obrazów żywych organizmów, przede wszystkim fluoroscencyjnych promienic, wielokomórkowych gąbek, galaretowatych meduz i polipowatych rurkopławów, zgromadzonych w trakcie licznych podróży i usystematyzowanych na ponad tysiącu kartonach w kilku wydaniach książkowych. Ich tajemniczość bądź malowniczość tworzyła pierwszy nowoczesny słownik form biomorficznych.

Odtąd różne gatunki bezkręgowców – badane, klasyfikowane, obserwowane, rysowane, malowane i fotografowane, publikowane wielokrotnie w rozmaitych kontekstach w trakcie całego XX wieku – były inspiracją rzeźb Pabla Picassa i Jeana Arpa, Nauma Gabo i Antoine’a Pevsnera, Henry’ego Moore’a i Barbary Hepworth, a także obrazów Joana Miró, Paula Klee, Wassilego Kandinsky’ego, Lászla Moholya-Nagya, Maxa Ernsta czy Georgii O’Keeffe, podobnie jak fotografii Karla Blossfeldta; inspirowały swoimi niezwykłymi formami dzieła wielu surrealistów, a wśród nich Salvadora Dalego i Jerzego Kujawskiego. Surrealistyczny poeta Jacques Baron na łamach „Documents” opisywał historię Gérarda de Narvala, który przechadzał się z homarem po Palais-Royal, prezentując jego szlachetne kształty napotkanym ludziom.

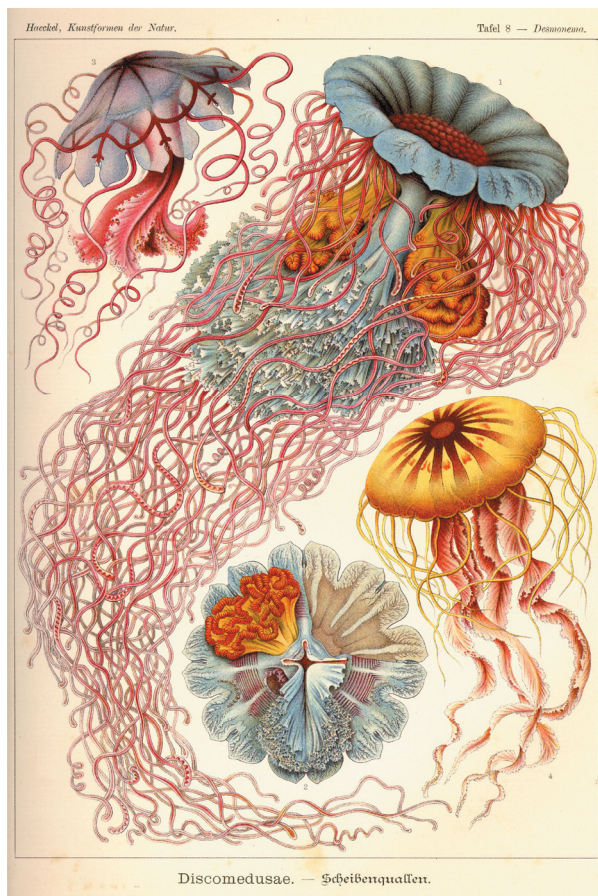

3. Fotografia białka na błonie komórkowej.

4, 5. Prątki gruźlicy (*Mycobacterium tuberculosis*) pod mikroskopem elektronowym oraz w zielonym zabarwieniu.

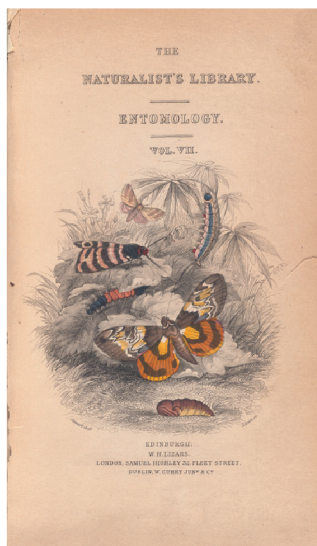
na stronie obok: 2. Gérard de Nerval na spacerze ze swoim homarem, anonimowa karykatura z XIX wieku.

6. Krążkopławne Meduzy (*Discomedusae*), tablica z książki Ernsta Haeckela, *Kunstformen der Natur*, 1899–1904.

7. Émile Gallé, *Waza Pasteura*, 1892.

8. Karl Blossfeldt, fotografia *Heracleum sphondylium*, 1928.

9. Minerały z kolekcji Rogera Caillois w paryskim Muzeum Historii Naturalnej, fotografia Johna Hamptona.

10, 11. Strona tytułowa publikacji Jamesa Duncana *The Naturalist's Library* oraz tablica z opisem gatunków motyli, 1843.